

ВІДОБРАЖЕННЯ ВНУТРІШНЬОГО СВІТУ ДИТИНИ У НОВЕЛАХ КОСТЯНТИНИ МАЛИЦЬКОЇ

Бойко А.,
м. Ужгород

У кінці XIX – на початку XX століття посилилася увага українських прозаїків до вивчення й художнього відтворення внутрішнього світу дитини. Безперечно, вартісні високохудожні твори подарували дітям Т. Шевченко, І. Франко. Малеча зачитувалася віршами й оповіданнями Лесі Українки, казками Марка Вовчка, байками Л. Глібова. В. Стефаник, М. Коцюбинський, С. Васильченко й багато інших змальовували світ дитячих вражень, почуттів, переживань.

Справжньою майстриною у відтворенні найтонших порухів дитячої душі виступає педагог, громадсько-культурна діячка, письменниця Костянтина Малицька (1872 – 1947). Творчість славної українки досліджували історики й педагоги, зокрема, С. Дорошенко, О. Коренець, О. Кузьмович, І. Петрів, І. Скопляк, О. Федак-Шепарович, А. Храплива. Історико-педагогічні розвідки про неї сьогодні друкують педагоги, письменники, краєзнавці П. Баб'як, Л. Боян, Є. Верещак, І. Горошук, Г. Гульчій, С. Далавурак, І. Дрбчук, В. Задорожний, В. Качкан, А. Мидриган, З. Нагачевська, І. Павліха, І. Павлюк, В. Полек, І. Рибак, Т. Старченко, І. Стефанишин, О. Цура, Д. Юсип та інші. Проза й поезія К. Малицької стали предметом дослідження М. Якубовської [5]. Нас цікавить насамперед педагогічний аспект творчості поетеси й письменниці, відображення нею найтонших

порухів дитячої душі, мрій, почуттів, відчуттів малечі, тим паче, що відображення складного й багатогранного дитячого світу виступає головною темою її прози.

Глибоке і всебічне вивчення творчої спадщини письменниці дозволяє стверджувати, що найяскравіше ця тема представлена у жанрі дитячої психологічної новели. Письменниця за покликанням педагог за фахом, К. Малицька добре розуміла дитячу душу. У її літературній, епістолярній спадщині часто знаходимо міркування щодо впливу школи, сім'ї, позашкільних інституцій на становлення дитини як особистості, на усвідомлення себе дорослою повноправною людиною з умінням приймати вірні рішення, нести відповідальність за власні вчинки. При цьому наголошувалося, що ніяк не можна допустити руйнівного впливу на ще несформовану дитячу душу, дитячу психіку. Тут К. Малицька одностайна з Ж.-Ж. Руссо, який радив розвивати спритність, витривалість, мислення тощо і, допоки це можливо, «залишати в спокої» душу. Саме у силі дитячої душі, дитячого характеру К. Малицька вбачала силу всього суспільства, його майбуття.

Творчість К. Малицької – ода дитині й дитинству. Як і великі педагоги Ж.-Ж. Руссо, Я. Корчак, В. Сухомлинський, вона переконана в чистоті дитячої душі, в тому, що діти – світлі створіння, не здатні творити зло й підлість. У жодному

з її творів не знаходимо опису запланованих маленькою особистістю ганебних вчинків. Її «малі герої» – звичайні діти зі своїми позитивами й недоліками, які шукають себе, ведуть складну внутрішню боротьбу, однак у жодному разі не здатні на зраду, зло, підлість. Їхні часом неправильні вчинки – це радше результат незнання, невміння, помилок і шукань, а не акти помсти чи зла. Саме діти, як ніхто з дорослих, уміють любити й прощати широко, без оглядки, уміють безкорисливо жертвувати, поступатися своїми інтересами задля інших близьких їм людей. Саме віру в дитину, в чистоту дитячої душі К. Малицька вважала провідним принципом виховання. За її глибоким переконанням, виховати – означає навчити дитину бути самою собою, допомогти їй зрозуміти, що вона, хоча й маленька, однак також особистість, має не лише права, а й обов'язки і повинна нести відповідальність за свої вчинки.

Великий дитинолюб, знавець дитячої душі, К. Малицька глибоко переймалася проблемами виховання й освіти, писала для дітей і про дітей. Вона пристрасно відстоювала право на радісне дитинство, доводила потребу духовного виховання дитини як у навчальному, так і в позанавчальному середовищі. Вчительку глибоко хвилювали дитячі думки, мрії, відчуття, переживання. З-під пера Костянтини Малицької вийшли дві книги дитячих новел – «Малі герої» (1899 р., перевидано в 1906 р.) [3], «З трагедії диточих душ» [4]; новела-медитація «Гісіні», збірки публіцистичних нарисів «Мами», дидактично-природничих оповідань «І звірята співпрацюють», а також алегоричних біблійних оповідок «Гарфа Лейлі (Легенди про Христа)». В основу структури її книг покладено принцип єдності. Так, розвиваючи певну тему, вона підбирає новели, оповідання, які б найглибше розкривали обрану тематику, послідовно поглиблює не так сюжети, як розкриття внутрішнього світу дійових осіб.

Також відзначимо багатство жанрово-нарративних форм – оповідання, нариси та образки з природи, психологічні новели. За твердженням І. Денисюка, у кінці XIX – на початку XX століття «чітко проявляється тенденція до убагатоманітнення новелістичних структур, наслідком якої була новелістична концентрація і розкритість у природі жанру» [1, с.96]. К. Малицьку найбільше цікавив процес становлення молодого особистості, тому саме це стає предметом вивчення й художнього зображення.

Перші твори К. Малицької надрукував журнал «Дзвінок» у 1896 році («Христос воскрес!», «Дарунок з ярмарку», «Гроза», «Новий товариш»). Тут зазначимо, що згодом вона очолила редакцію журналу. Педагог ретельно працювала над покращенням структури журналу, підбором творів для друку. Трудилися старанно й невтомно, як, зрештою, і на всіх інших поприщах. Своєю популярністю серед найменших читачів «Дзвінок» особливо завдячує К. Малицькій.

Вже у цих ранніх роботах простежується неабияка увага вчительки до моральних пошуків юних особистостей, бажання допомогти їм на шляху до себе, підтримати у непростих ситуаціях. М. Якубовська у її творчості побачила відзеркалення загальної тенденції розвитку літератури, коли на зміну розміреній плавній оповіді старого прозового епосу приходять експресивні форми викладу в жанрах драматичної зарисовки, шкідли, образка і т.п. За характером індивідуального стилю науковець відносить К. Малицьку до літератури психологічної школи [5].

Новели К. Малицької мимоволі викликають аналогії з оповіданнями майстрів прози С. Васильченка, М. Коцюбинського, В. Стефаніка. Як і В. Винниченко, письменниця акцентує свою увагу, у першу чергу, на дитячій душі, дитячих переживаннях. Так, вона зображає своїх героїв у час найважчих життєвих випробувань, що дозволяє розкрити особливості їхнього внутрішнього життєвого світу, їхньої душі. Часто діти демонструють сильний характер, неабияку силу духу, стійкість моральних переконань, подаючи цим приклад дорослим. Дитячі героїські вчинки часто викристалізуються зі складної внутрішньої боротьби. Дітям доводиться боротися з найважчим ворогом – із самим собою, демонструючи при цьому неабияку самопожертву. Наприклад, задля подруги школярка Надя, яка увесь рік мріяла про відпочинок під час канікул, приймає рішення поїхати з нею в село (новела «Задля товаришки»). Дитина, що боїться насмішок товаришів, прудких коней та інших звичних для сільських дітей явищ, стає рятівником для свого друга (новела «Боягуз»). Таким чином, К. Малицька стверджує: героєм може стати кожна дитина, навіть найслабша, тому що для цього потрібна не стільки фізична сила, як духовна, міць характеру. Герої вищезазначених новел та інших («Збунтована шістька», «Найменший», «В обороні слабшого», «Урятувала») – звичайні сільські діти, часто слабі фізично за своїх однолітків, однак у екстремальних ситуаціях приймають важливі рішення, рятуючи друзів, сім'ю, жертвуючи своїми бажаннями, звичками тощо. Для читачів ці новели мали неабияке значення, так як дозволяли ототожнювати себе з персонажами К. Малицької – звичайними дітьми, однак

неабиякої душевної чистоти й сили волі, характеру.

Зазначимо, що письменниця не «ганяється» за надзвичайними, якимись ефектними подіями. Зазвичай у сюжетах вона використовує сценки, образки зі щоденного сільського життя, так як її хвилює не стільки розвиток сюжету, скільки сприйняття його дитячою душею. Відмовляється вона і від ретельного опису біографії персонажів, однак зі змісту твору читач дізнається про них усе.

Усі новели з книги «Малі герої» за способом зображення внутрішнього світу персонажів М. Якубовська умовно поділяє на дві групи [5]. Так, до першої групи нею віднесено твори, в яких конфлікт проходить через душу героя, у процесі оповіді персонаж переживає еволюцію свого становлення, нерідко боротьбу самого з собою. У процесі виховних впливів дійова особа набуває певних позитивних якостей, які в сукупності й визначатимуть у майбутньому характер персонажа. Наступна група новел – це твори, в яких духовний світ героя поданий статично. За певних обставин проявляються нові, досі незнані якості персонажа, його справжня сутність. Однак у новелах обох груп екстремальні ситуації дозволяють проявитися невідомим сторонам дитячої душі, як-от у випадку з персонажем новели «Боягуз», який, ризикуючи життям, рятує товариша. Герой новели «Порохівня» приймає рішення ззнатися у своїй провині, хоча знає, що за це його чекає арешт чи навіть і тюрма. Однак Юрка не хоче, щоби через нього постраждала невинна людина і в громаді забрали пасовище. К. Малицька описує драматичний момент внутрішньої боротьби Юрка, показує, як важко далось йому це рішення, однак воно було правильним і виросло з перемоги над самим собою. Така розмаїтість типів внутрішніх і зовнішніх конфліктів дозволила К. Малицькій глибоко проникнути в дитячу душу, розкрити процес духовного становлення й зростання своїх персонажів.

Яскравим свідченням того, що зло породжує зло, і тільки добро здатне викликати добро у відповідь, є сюжет новели «Мість». Дівчинка Люся зумисне розпустила панчошу, яку зв'язала її подруга Зоня. Першою реакцією Зоні було бажання помсти. Однак їй стає жаль подруги, і вона віддає в'язання, яке загубила Люся. Нелегко було Зоні відповісти на зло добром. Однак такий вчинок вищує її, духовно підносить. Та й у серці подруги поселилося каяття і наступного разу вона добре подумає, перш ніж зробити комусь боляче. Таким чином, письменниця утверджує одвічні християнські цінності: не роби кривди іншому, на зло відповідай добром. Після шкідли, що вчинила подрузі, Люся зразу ж була покарана – загубила своє в'язання. Ми за свої вчинки матимемо чи нагороду, чи покарання, тому, стверджує К. Малицька, слід жити за Божими заповідями. Зоня, віддавши загублену річ, зробила добро не лише для подруги. Цим вчинком вона збагатилася й своєю душею, утвердилася у моральності, у добрих намірах, а це гартуватиме її для праведного християнського життя.

Внутрішній конфлікт переживає і Нуля, головна героїня новели «Задля рідного слова». Дитинство дівчинка провела в достатку, її ніжили, пестили, потурали дитячим забаганкам, і от прийшла пора їхати на навчання. Нуля з острахом думає про розлуку з домом, її лякає перспектива жити самотійно у Львові, не вабити навчання. Поворотним пунктом стало для Нулі свято рідної мови. Емоційне піднесення, що запанувало в залі після прочитаного нею вірша «Мово рідна», атмосфера патріотизму, що панувала в залі, спонукають дівчинку прийняти важливе для неї рішення. Нуля усвідомлює, що вчитися їй просто необхідно задля свого народу, своєї мови, всього, що рідне для неї. Навчання – велика праця, воно вимагає часу, зусиль, відмови від легкого дотеперішнього життя. Однак лише самовіддана праця може вивести український народ до кращого життя. Тому Нуля приймає важливе рішення: «Я радо поїду до Львова і буду вчитися багато і пильно своїй рідній мові, щоб не глумилися з нас вороги. Я не хочу бути як доси – плаксивою розпещеною Нулею. Я хочу бути розумною Русинкою, хочу працювати» [3, с.10].

Отже, Нуля, як і Зоня з новели «Мість», пройшла шлях саморозвитку, духовного очищення, піднесення. Описані письменницею події, безперечно, важливі, однак вони виступають допоміжною художньою деталлю, основна увага читача зосереджується на внутрішніх переживаннях персонажів, їхніх душевних пошуках.

У новелах другої групи, як уже зазначалося, персонажі зображені статично. Крім уже згаданих нами новел «Боягуз» і «Порохівня», детальніше зупинимось на сюжеті новели «Китичка фіалок». Маленька учениця Ксеня щодня видряпується на вершину скелі, щоби нарвати для улюбленої вчительки букетик фіалок, які вона дуже любить. Саме в цьому небезпечному місці росли найзапашніші, найбільші квіти. Причому на цю небезпечну мандрівку Ксеня зважується цілком безкорисливо, не прагнучи ніякої винагороди, ще й боязко ховає під фартушок подряпані рученята, коли вчителька, не знаючи причини, сварить

дівчинку за спізнання на урок. Замість очікуваного обурення чи оправдання Ксеня поринає у спогади про недавні події, коли вчителька відвідувала її, хвору, вдома. Ці щемні згадки заглушують і докори вчительки, і біль від недавніх подрапин. Внутрішній монолог Ксені стає композиційним стрижнем новели.

К. Малицька була незрівняним, прекрасним педагогом. Педагогічна праця вможлилювала їй використовувати глибокі знання, вроджений талант словесника, тонке сприйняття явищ навколишньої дійсності. «Наука мов і літератури, – писав у 1912 році Я. Ярема, – відіграє важливу роль у розвитку здібностей, а навіть може робити це в більшій мірі, як реальні предмети, бо тут пізнаємо саму людину, людське життя і численні пружини подій у світі,

тут учень учиться розуміти механізм людської душі, тут убагороднюються його почування і воля» [6, с.17]. Саме тому вчителька вдало поєднує викладацьку діяльність із поетичною та прозовою творчістю. Адже герої її книг – діти, з яким щоденно стикалася на уроках, з якими спілкувалася, яким віддавала свої серце й душу.

Вищенаведене дозволяє зробити висновок, що новели К. Малицької відзначаються розумінням дитячої душі, дитячих переживань, глибиною проникнення в психологію юних героїв, багатством і красою мови. Характерною тенденцією письменниці є намагання зрозуміти внутрішні причини вчинків персонажів, прагнення поглянути на світ їхніми очима, перенесення конфлікту у внутрішній світ героя.

Література та джерела

1. Денисюк І. Жанрові проблеми новелістики // Розвиток жанрів в українській літературі кінця XIX – початку XX століття. – К., 1986. – С.6-49
2. К. М. Не зламають // Дзвінок. – 1907. – Ч.2. – С.47-49, Ч.3. – С.54-56
3. Малицька К. Малі герої. – Львів, 1906. – 94с
4. Малицька К. З трагедії діточих душ. – Вашківці, 1905.
5. Якубовська М. Життєвий і творчий шлях Костянтини Малицької. – Львів: Основа, 1995. – 123с
6. Ярема Я. На педагогічні теми // Наша школа. – 1912. – Кн. 6. – С.12-18

Автор статті розглядає історію творчої діяльності педагога, письменниці Костянтини Малицької, а також зображення внутрішнього світу дитини в її новеллах.

The author of the article has considered the history of creative activity of a pedagogue, writer Kostyantyna Malytskoyi, as well as reflection of inner world of a child in her works.